

A TERVTANULMÁNY VITÁJÁRÓL

Mucs Sándor

A Hadtörténelmi Közlemények 1965. évi 4. és ez évi 1. számában olvasható dr. Horváth Miklós: „A magyar hadtörténetírás fejlődése és feladatai” című tervtanulmány. A szerző írását közlés előtt megvitatta a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos tanácsa, melynek munkájában részt vettek a Magyar Tudományos Akadémia történet és filozófiai osztályának, az MTA Történettudományi Intézetének, az MSZMP Párttörténeti Intézetének, a Magyar Néphadereg Vezérkarfőnökségének és Politikai Főcsoportfőnökségének, valamint a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia hadművészet-történeti tanszékének és a Zrínyi Katonai Kiadó képviselői is. A plénum tehát igen komoly tudományos kört képviselt. A tervtanulmány iránti érdeklődést bizonyítja, hogy a vitaülésen tizenhárom hozzászólás hangzott el.

A tanulmány a vita során elhangzott, a szerző által szükségesnek vélt módosításokkal, átdolgozott formában került a nyilvánosság elé, ily módon a hozzászólások teljes anyagának ismertetésétől eltekinthetünk. A tanácskozás viszont szót érdemel. Helyénvaló vele foglalkozni azért is, mert a vita során olyan gondolatok kerültek felszínre, melyek a magyar hadtörténetírás elvi és gyakorlati, illetve tartalmi és módszertani kérdéseit is érintették. S mivel csak érintették, úgy véljük, hasznos volna ezeket a gondolatokat az ügy szempontjából részletesebben kifejteni és megvitatni. Szükségesnek tartanánk a további vitát azért is, mert a tanácsülés viszonylag rövid ideje alatt az egyes álláspontok sem tisztázódhattak megfelelően. E vita serkentése céljából ismertetünk a hozzászólásokból olyan részleteket, amelyek minden bizonnyal érdeklődést keltenek mind a hadtörténetészek, mind a történészek körében.

Valamennyi hozzászóló kiemelte a szerző munkájának azt az értékét, hogy kísérletet tesz a magyar hadtörténetírás eddigi eredményeinek áttekintésére, s ebből a forrásból merítve tesz javaslatokat a jelenlegi feladatok kijelöléséhez.

Bár a tanulmányban adott historiográfiai értékelésekkel kapcsolatosan több kritikai megjegyzés hangzott el, a hozzászólók — örömdetesen — mégsem ilyen irányú bírálatban látták fő feladatukat, hanem abban, hogy a fő kérdéshez, ahhoz szóljanak hozzá: a jövőbeni kutatási területek és témák helyesen vannak-e meghatározva? A tanácskozás résztvevői ezt általában helyesen tartották, mégis ehhez fűztek legtöbb kiegészítő megjegyzést.

A vita másik jellemzője az volt, hogy a hozzászólók a fenti gondolaton kívül olyan problémákra is figyelmet fordítottak, mint például a hadtörténelem viszonya más tudományágakhoz; az egyes témákon belüli csomópontok meghatározása; az eddigi hadtörténetírás politikai centrikussága. E mellett néhány konkrét elvi politikai kérdés is napirendre került. Az elhangzott észrevételek és javaslatok kétségkívül nagy segítséget jelentenek a hadtörténelem kutatói számára.

*

Nagy László hozzászólásában a tervtanulmány historiográfiai részével, illetve annak néhány megállapításával vitatkozott. Szerinte differenciáltabban kellett volna foglalkoznia a kiegyezés utáni hadtörténeti irodalom „kuruc” és „labanc” irányzataival és a polgári történetírásnak a török megszállás következményeit értékelő megállapításaival.

Véleménye szerint a történeti irodalomban jelentkezett nacionalizmus elsősorban nem a személyi kultuszról táplálkozott. „Nézetem szerint — mondotta Nagy László —, az a tény, hogy a fiatal magyar marxista történetírás és hadtörténetírás elsősorban fordult a függetlenségi harcok és csak másodsorban az osztályharcok felé — inkább táplálkozott a felszabadulás utáni antifasiszta, németellenes egységfront általános tendenciáiból, továbbá abból a körülményből, hogy a fiatal történészeknek könnyebb volt a már polgári történészek által is jelentős mértékben feltárt anyagú függetlenségi harcok feldolgozását elvégezni, mint az osztályharcok történetének még ismeretlen területét kutatni és feldolgozni. Szerintem ezek lényegesebb meghatározó tényezők voltak, mint egy-egy Rákosi beszéd-töredék.”

Végezetül Nagy László még két kritikai megjegyzést tett, amelyek közül az egyik a haditechnika fejlődése és az abszolútizmus gazdasági megerősödésének problémájára, a másik pedig a „késői”, illetve a „bomló” feudalizmus terminológiák használatára vonatkozott.

Rázsó Gyula a hadtörténetírás előtt álló feladatokból indult ki. E viszonylag fiatal tudomány problémáit — nézete szerint — elsősorban a hadtörténetírással szemben támasztott követelmények — történelemtudomány, hadtudomány, népszerű ismeretterjesztő munka — rendkívül széles köre, másrészt a hadtörténetírás művelőinek — éppen a tudományág komplex jellegéből fakadóan — viszonylag csekély száma okozza.

Éppen ezért — hangsúlyozta — különlegesen fontos szerepe van a tervkészítésnek a belső- és külső erők szoros összefogásának, a hazai és külföldi társintézetek bekapcsolásának a kutató- és feldolgozó munkában.

„A vitatott tervtanulmány legfőbb pozitívuma — a problémafelvetés fontossága és aktualitása mellett — az, hogy helyesen méri fel a hadtörténetírás jelenlegi állását, világosan tükrözi a sokrétű és bonyolult feladatok összefüggéseit. A hadtörténetírás a tennivalók kiválasztása során a legtöbb esetben valóban égető, gyakorlati és más tudományágak fejlődését is elősegítő problémákból indul ki, s így — ha számos részletkérdés felvetését nem is tekinthetjük lezártnak — ezek módosítása, pontosítása éppen ennek a vitaülésnek a feladata. A tervtanulmány egészében véve megfelel a vele szemben támasztott igényeknek.”

Ezt követően részletesen elemezte a XI—XV. századi hadtörténetírás előtt álló feladatokat. Megállapította, hogy a leglényegesebb kérdések nem tükröződnek kellőképpen a tervtanulmányban. Véleménye szerint e problémák megoldása főleg a történelemtudomány fejlődését segíti elő, a hadtudomány csupán közvetve — elsősorban a hadászat terén — meríthet a középkorral foglalkozó hadtörténetírás eredményeiből. Ezért elsőként ne a

háborúk történetét, hanem a társadalom és hadsereg relációját vizsgáljuk — e feldolgozási módszert egyébként a történeti források is megkövetelik.

Nem eléggé világosan mutatkozik meg a tervtanulmányban a XIV—XV. századi magyar hadtörténelem központi kérdésének, a török háborúk hadművészetének, valamint ezzel kapcsolatban a középkori magyar hadsereg korszerűségének problematikája sem, annak ellenére, hogy — véleménye szerint — a gazdaság és társadalomtörténeti eredményeinek messzemenő felhasználásával éppen a hadtörténetírás fogja kimondani a döntő szót olyan fontos kérdésekben, mint Zsigmond és Mátyás központosító törekvése, vagy a XIV—XV. századi magyar külpolitika értékelése.

Javasolta, hogy a probléma konkrét formában kapjon helyet a tervtanulmányban — a fő feladatok között.

Befejezésül utalt a „Magyarország hadtörténelme” c. összefoglaló jellegű munka elkészítésével kapcsolatban várható nehézségekre.

Tóth Sándor felszólalásában állást foglalt a tervtanulmányban javasolt háromkötetes hadtörténeti szintézis elkészítése mellett. Hiányolta azonban, hogy a javasolt feladatok között nem kapott helyet a militarizmus magyarországi jelentkezésének, sajátosságainak és fejlődésének feltárására irányuló munka. Ennek szükségességét az alábbiakkal indokolta.

„A militarizmus, mint a kizsákmányoló uralkodó osztályok érdekeinek katonai kiszolgálása, a dualista rendszer talaján sarjadt Magyarországon. Ennek sajátosságai egészen a felszabadulásig rányomták a bélyegét a militarizmus mindenkori jelentkezésére és lényegére hazánkban. A célok és lehetőségek közötti ellentmondás feloldására való törekvés, a gazdasági elmaradottság, a nemzeti önállóság hiánya, majd a burkolt függés viszonyai különleges vonásokat adtak a magyarországi militarizmusnak. Különösen erős és fejlett volt pl. a *szellemi militarizálás*, amelyhez sikerrel használták fel a török- és Habsburg-ellenes függetlenségi harcok hagyományait.”

A továbbiakban rámutatott arra, hogy e probléma feldolgozásának szükségessége maga a tervtanulmány is utal, amikor a vitára bocsátás igényével felveti, „... hogy a magyar fasiszta önkényuralomban különleges helyet foglal el a katonai vonal és így azt bizonyos mértékig szerkezetében is motiválta.”

„Véleményem szerint — folytatta — erre a megfogalmazásra reális alapot adnak az eddigi kutatások, és a militarizmus problematikájának feltárása teljes tartalommal fogja azt megtölteni. A kérdés felvetése során a tervtanulmány szerzője főleg külpolitikai téren utal a katonai vezetés jelentős, esetenként meghatározó szerepére. Én ezt aláhúznám belpolitikai vonatkozásban is. Csupán egyetlen tényre hivatkozom: a Horthy-korszakban mindenkor honvéd tábornok töltötte be a csendőrség felügyelője tisztségét. Ez a tény a katonai felső vezetés befolyásának érvényesítését jelentette a belső karhatalomnál.

Ezt követően a tervtanulmány egyik megállapításával vitatkozott. A vitatott kérdést a szerző úgy fogalmazta meg, hogy „... a magyar vezérkar a háborúban katonai erejének csak egy részével akart részt venni, hogy a 1918—19-es tapasztalatok alapján legyen feygyveres ereje a háterszágban az esetleges forradalmi megmozdulások ellen.” Tóth Sándor nem tagadva ezt a momentumot, a kérdés lényegét azonban abban látja, hogy a magyar uralkodó osztályok a hadsereg egy részét inkább külpolitikai céljaik háború utáni megvalósítására akarták tartalékolni.

Józsa Antal hozzászólásának középpontjában a hadtörténetírás és a honvédelmi nevelés kapcsolatának a kérdése állt. A hadtörténetírás és kutatás

— mondotta — szolgálja a hadtudományt, a társadalmi tudat formálását általában, s ezen belül különös súllyal a honvédelmi nevelést.

„Minden állam, minden hadsereg a háborús válság, a háború idején vizsgálzik, ekkor derül ki, milyen szilárd a hátország, milyen a csapatok technikai és anyagi ellátottsága, mennyire volt jó és helyes a kiképzés, az egész lakosság körében, de különösen a hadsereg személyi állományának sorai-ban végzett politikai felvilágosító és nevelőmunka.

A hadtörténeti alap kutatás nem közvetve szolgálja a hadsereg harc-értékének, a lakosság honvédelmi készségének növelését. Eredményei alapul szolgálnak a honvédelmi nevelés és nem utolsó sorban a hadtudomány fejlődéséhez.”

E gondolatokat folytatva, arra hívta fel a figyelmet, hogy nemzeti hagyományainknak a honvédelmi nevelésben való felhasználása során olyan tényeket kell mindenekelőtt kidomborítanunk, amelyek erősítik a többi szocialista országokhoz fűződő kapcsolatinkat is. Ezt a megállapítást több érveléssel támasztotta alá. Egyrészt azzal, hogy egy esetleges háború folyamán a szocialista hadseregek egymás oldalán fognak harcolni, ily módon a változó kapcsolatok ismerete, tudatosítása az együttműködés szempontjából elsőrangú fontosságú. Másrészt a burzsoá történészek az imperialisták fellazítási politikájából kiindulva éppen a népeink közötti volt negatív jelenségeket dolgozzák fel, hogy ezeket felhasználva zavarják az együttműködésünket. Ezeket a tényeket — hangsúlyozta — a hadtörténetkutatás és távlati tervének kidolgozása során figyelembe kell vennünk.

Elmondotta, hogy az intézet eddigi munkája szolgálta a fenti célt, sürgette ennek erősítését, és felvetette a szocialista országok hadtörténeti együttműködésének szükségességét ebben a kérdésben.

Végül javasolta, hogy a nemzeti hadtörténetírás mellett az intézet az adott lehetőségeken belül fordítson nagyobb gondot az egyetemes vonatkozású hadtörténelmi kérdések kutatására és feldolgozására. Történelemtanárok és kutatók részére hasznos volna — mondotta befejezésül —, ha kiadnánk a magyar hadtörténelem forrásainak rövid ismertetését.

Benda Kálmán a tervtanulmány szerkezeti és tartalmi részeire tett kritikai megjegyzései után igen lényeges kérdéseket érintett. Ezek összességükben kifejezték azokat a kívánalmakat is, amelyeket a történelemtudomány művelői állítanak a hadtörténészek elé. Távlati tervként javasolta bizonyos „standard” tudományos kézikönyvek — pl. a magyar katonai közigazgatás története, a magyar hadszervezet története — elkészítését. Ezek nagyban elősegítenék a tudományos kutatómunkát, mert ma csak hosszas utánjárással lehet, nem egyszer alapvető adatoknak utána nézni, arról nem is szólva, hogy mennyi hibás adat van forgalomban. Szorgalmazta egy katonai történelmi szemlézet elkészítését is, amelynek anyagát később katonai történelmi lexikonná lehetne fejleszteni. E kézikönyvek elkészítésében a fő munka szerinte a hadtörténészekre vár, akik gazdái a tudomány e területének.

Igen figyelemre méltó *Benda Kálmán*nak az a megjegyzése is, amely a tudományos kutató intézetek munkamódszerét érintette. Egyre több az olyan tudományos feladat — mondotta —, amelyet egy ember elvégezni nem tud, s amelyet jól és gazdaságosan csak szervezett és központilag irányított munkaközösség oldhat meg. Az intézet egyik feladata, hogy ezeket a tennivalókat részben vagy egészében magára vállalja. A kutató intézet nem teljesíti feladatát akkor — mondotta *Benda Kálmán* —, ha tagjai csak mintegy ösztöndíjasként és a maguk egyéni monográfiáján dolgoznak.

Farkas Márton hozzászólásában azokról a fő feladatokról adott tájékoz-

tatást, amelyek az egész magyar történelemtudomány előtt állanak az elkövetkezendő években. Ezek közül kiemelte Magyarország történetének 10 kötetes monográfiáját, a történettudomány 10—15 éves távlati tervének elkészítését, valamint a szocialista országok történészeivel közösen elkészítendő munkákat. Ezekről a feladatokról a hozzászóló azért beszélt, mert a tervtanulmányból úgy érezte, hogy a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum annak ellenére, hogy komoly tudományos kapacitást képvisel, távol esik ezektől a nagy országos tudományos tervektől. Pedig véleménye szerint ezek megvalósításából az intézmény tudományos kollektívája nem maradhat ki, ezzel az intézet perspektivikus tervében számolni kell.

Benczédi László előjáróban rámutatott arra, hogy ez a tanácskozás már csak azért is tanulságos, mert végső fokon azokhoz a vitákhoz is kapcsolódik, amelyek az elmúlt években történettudományunk nacionalista szemléleti maradványai közül lezajlottak. Nem tud egyetérteni azokkal — mondotta többek között —, akik e viták tanulságait úgy értelmezték, hogy most már le kell mondani a magyar történelem egyik vagy másik korszakának tanulmányozásáról, mert a róluk alkotott korábbi romantikus képet nem lehet továbbra is fenntartani. Meggyőződésem — hangsúlyozta —, hogy azok, akiknek netalán ilyen szubjektív véleményük alakult ki, hamarosan változtatni fognak álláspontjukon, mert meg fognak győződni róla, hogy e viták éppen ellenkezőleg, széles, új távlatokat nyitottak meg a hadtörténelem művelői előtt is.

Elismeréssel szólt arról, hogy a tervtanulmány milyen jelentős teret szentelt a XVII—XVIII. századi hadtörténelem kérdéseinek. Ugyanakkor a tanulmányból nem érezte azt, hogy az érintett századok problémáinak kutatásában utalás lenne a hadtörténészek és a történészek olyannyira szükséges együttműködésére.

Bírálta a tervtanulmányt abból a szempontból is, hogy a feldolgozandó témákat túlzottan a politikai történelem keretei közé szorítja. Úgy vélte, hogy ebben még az a szemlélet nyilvánul meg, amely a történettudomány művelői számára elsősorban a *honvédő* hagyományok ápolását írta elő. Ma azonban már bátrabb lépéseket kellene tennünk abban az irányban — mondotta —, hogy a honvédő szemléletet a békés egymással és világpolitikai realitását kifejező *társadalomtörténeti* szemlélettel és kutatásokkal szélesítsük ki. Ennek szükségét az is bizonyítja, hogy a kettő — *ha helyesen értelmezzük őket* — nem áll ellentétben egymással, hanem kölcsönösen kiegészítik egymást a marxista történelemszemlélet egységében. Valójában arról van szó — folytatta —, hogy az 50-es évek túlnyomóan politikai jellegű vizsgálódásaiból, az elmúlt viták tanulságai nyomán, most egy mélyebb szintre szállunk alá, s az eddigieknél sokkal intenzívebben keressük a politikai történet közvetlen társadalomtörténeti alapját. Ezt a társadalomtörténeti szemléletet hiányolta a tervtanulmányban szereplő feladatok koncepciójából. — Ezeket a gondolatokat a továbbiakban Benczédi László történelmi példákba ágyazta be.

Nagy Gábor hozzászólásában olyan problémát vetett fel, amely már régóta vitatárgya a hadtörténészek és a hadtudomány más ágainak művelői között. A felszólaló hangsúlyozta: „A magyar tisztikar és a magyar társadalom további fejlődése szempontjából rendkívül fontos, hogy a magyar hadtörténetírás olyan anyagokkal jelentkezzen, olyan tényeket tárjon fel, amelyek jelentős segítséget nyújtanak feladataink megvalósításához... Nagyon hasznos volna, ha az elkövetkezendő időben a legutóbbi korok, főként a második világháború és az azt követő idők hadtörténeti és hadművészet-történeti kérdéseinek részletes kidolgozásához fognánk hozzá.” Ezt

a véleményét Nagy Gábor több időszerű kérdés felvetésével támasztotta alá. Hangsúlyozta: nem tagadja a régebbi korok hadtörténeti kutatásának fontosságát sem, de a nagyobb erőt — szerinte — a legújabb kor, s ezen belül is a közelmúlt kutatására kell összpontosítani.

Nagy Gábor felszólalásának további részében csatlakozott Benczédi Lászlónak ahhoz a bíráló megjegyzéséhez, hogy a javasolt témákat ne kifejezetten politikai-történeti aspektusból dolgozzák fel, hanem egyre határozottabban erősítsék azok hadtörténeti, katonai vonalát, a történészek ugyanis elsősorban ezt várják a hadtörténészeketől.

Befejezésül elmondotta, hogy véleménye szerint a magyar hadtörténelem-kutatásnak az elmúlt 15–20 év alatt nem sikerült olyan tekintélyt szereznie, mint amilyenre szükség lett volna. Ezt több okban látja. Egyrészt abban, hogy a hadtörténelem művelői bizonyos értelemben elzárkóztak, a kutatási tervek nem eléggé illeszkedtek bele a történelemtudomány általános kutatási tervébe. Másrészt abban, hogy a feldolgozott témák nem kapcsolódtak az általános szükséglethez. A vitát többek között abból a szempontból is hasznosnak tartotta, hogy ezektől a fogyatékoságoktól segíti megszabadítani az intézetet.

Munk Károly a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum előljáró szerveinek véleményét tolmácsolva megállapította, hogy a tervtanulmány elkészítése jelentős előrelépést jelent az intézmény életében, mivel a magyar hadtörténetírás eredményeiről és feladatairól ilyen átfogó-felmérő kísérlet eddig még nem készült. A vállalkozás — mondotta — természetesen tartalmaz vitatható kérdéseket is. Ezeket a következőkben fogalmazta meg: a tervtanulmány nem mindenben alapozza meg javaslatait, bizonyos fokig maximalista törekvéseket tükröz és végül a kitzűött feladatok osztályozása nem eléggé világos, egyértelmű abból a szempontból, melyik az, amelyek elsősorban előtérbe kell hogy kerüljen.

Nem tagadva azt a jogos igényt, hogy a hadtörténelem művelői az általános történeti kérdések feldolgozásához is nyújtsanak segítséget, más relációban állított feladatot a hadtörténetírás elé. „... ugyanis igaz az — folytatta —, hogy a hadtörténelem általában a magyar történelemtudománynak egy része, egyik ága, de ugyanakkor a hadtörténelem általában a hadtudománynak is egyik ága. Ilyen vonatkozásban jogos igény jelentkezik a hadtudomány részéről is. Az elhangzott hozzászólások elsősorban a történelemtudomány részéről felmerülő kívánalmakat tárták fel. Mi azonban — úgy vélem ezzel nem leszünk önzők — a mérleg nyelvét a másik oldalra kívánjuk billenteni, amikor azt mondjuk: a hadtörténelem elsősorban a hadtudomány elé állított feladatok megoldását szolgálja... A hadtudomány számos tanítását, elemi részét közelebb kell hoznunk a széles tömegekhez, annál is inkább, mert korszerű követelmények a korábbi fogalmakat, mint pl. a hátország, a front stb. megváltoztatták, s az elkövetkezendő időszak igényei e tudománnyal szemben egészen mások lesznek, mint a korábbi koroké.”

E gondolatokból fakadt *Munk Károly* hozzászólásának egy másik alapvető tétele is, amellyel csatlakozott Nagy Gábor hozzászólásának ahhoz a részéhez, amely a hadtörténelem-kutatás fő területét elsősorban a legújabb kor, nevezetesen a második világháború időszakában látja.

A továbbiakban arról beszélt, hogy az intézet elé állított feladatok sikeres megoldását a felső irányító szervek munkájának javításán túl, csak úgy lehet biztosítani, ha a hadtörténelem kutatói nagyon intenzíven továbbfejlesztik általános szakmai felkészültségüket — közte az idegen nyelvek elsajátítását, illetve elmélyítését és a katonai ismeretek bővítését is.

Az intézet ötéves tervének egyik alaptételeként azt határozta meg, hogy az kapcsolódjon felszabadulásunk 25. évfordulójához. E gondolatot szinte témákra bontva fejtette ki. Annak érdekében, hogy a hadtörténelem ki lépjen a szerinte is zárt körből, sürgette országos jellegű tudományos ülésszakok megrendezését — esetleg más társtudomány ágakkal együttműködve.

Befejezésül felhívta a figyelmet arra is, hogy a tervtanulmány által felvázolt feladatokat vizsgálva, ne feledkezzünk meg arról, hogy a hadtörténelemszereknek a szigorúan vett tudományos munkán túl van egy olyan feladatuk is, hogy — népszerű tudományos előadások megírásával és megtartásával — közvetlenül is részt vegyenek a honvédelmi nevelőmunkában.

Borus József hozzászólását elsősorban a tervtanulmányban felvetett elméleti kérdésekkel kapcsolatos vitára, másrészt társadalomtörténeti kérdésekre, végül a tanulmány elvi és tárgyi tévedéseinek bírálatára koncentrált.

Bevezetőben a tervtanulmány által felvetett 3 kötetes hadtörténelmi munka gondolatával foglalkozott, s a tervet hasznosnak ítélte. Ugyanakkor megemlítette, hogy az ilyen szintézis elkészítéséhez még több részkerésztisztázása szükséges. Kifejezte ezzel kapcsolatban azt az aggodalmát is, hogy ha ez a munka később készülne el, mint a Magyarország történetének tervezett 10 kötete, nem jelentene segítséget ehhez a munkához, s ezzel fennállna az a veszély, hogy a hadtörténelemszerek joggal bírálhatnák a 10 kötetes munkát olyan szempontból, mint ahogy azt a tervtanulmány szerzője teszi most a „Magyarország története” két kötetével.

Külön figyelmet érdemelnek a tanulmányban felvetett elvi kérdésekhez fűzött kritikai megjegyzései. Ezek közül csupán az egyikre térünk ki. Véleményünk szerint ugyanis az a hadtörténetírás egyik sarkalatos problémáját jelenti. Ez pedig az a kérdés, hogy az imperializmus előtti korokra lehet-e alkalmazni Leninnek az igazságos és igazságtalan háborúkról szóló tételét.

A kérdés kapcsán Borus József vitába szállt a tervtanulmány szerzőjének ama megállapításával, miszerint „... a függetlenségi harcok győzelme megtisztítja az utat az osztályharcok eredményes folytatása előtt”. Szerinte ez a tétel nem alkalmazható általában a függetlenségi harcokra. Ennek igazolására Marx és Engels 1848. február 22-én, a krakkói felkelés 2. évfordulóján mondott beszédét hozta fel. Marx és Engels hangsúlyozta, hogy „a lengyel demokrácia... lehetetlen a feudális jogok eltörlése nélkül, olyan agrármozgalom nélkül, amely a jobbágyparasztokat szabad tulajdonosokká, modern tulajdonosokká tenné”. Ha az arisztokrácia érintetlenül hagyja „a parasztokat elállatiasító jobbágyságot”, és a lengyel paraszt fölötte ott marad a hűbérúr, „noha rabszolga helyett szabad hűbérúr” — „ez a politikai változás mitsem változtatna a lengyel paraszt társadalmi helyzetén”.

Erről az alapról kiindulva Borus József hangsúlyozta, hogy a Rákóczi-szabadságharc tipikus nemesi felkelés volt, és a hadtörténetírásnak azt kellene vizsgálnia — hasonlóan az általános történetíráshoz —, hogy volt-e törekvés a jobbágyrendszer megszüntetésére, vagy legalábbis erőteljes korlátozására. Ilyen törekvés hiányában nem lehet „az osztályharcok fejlődésének szabadabbá tételéről beszélni”.

A tanulmányban a kuruc felkeléssel foglalkozó részével, az igazságos háború fogalmának felvetésével kapcsolatban pedig ezeket mondta: „Nem tudom mennyire ismeretes, hogy az igazságos háború fogalma voltaképpen

Aquinoi Tamástól származik. Marx és Engels ezt a fogalmat soha nem használta. Nagyon érdekes az is, hogy 1870 előtt nem használták a támadó és védő háború fogalmát sem. 1864-ben pl. a francia és a porosz háborút, illetve annak lehetőségét mindketten egyformán ellenzik. Marx 1870-ben előbb elveti a támadó és a védő háború megnevezését is, majd ezt a fogalmat Engels hatására végül mégis elfogadja. Ismeretes továbbá, hogy Lenin később használja az igazságos háború fogalmát, de még ma sem tudjuk, hogy honnan vette ezt a fogalmat. Ismeretes viszont az is, hogy Lenin az igazságos háborút mindig, kivétel nélkül, egyáltalán a háborút, kizárólag a proletariátus érdekéből nézi és igazságosnak az elnyomás elleni demokratikus vagy szocialista harcot, illetve a gyarmati leigázás elleni háborút tartja. Ezekből a kritériumokból kiindulva nyilvánvaló, hogy a Rákóczi-szabadságharc sem demokratikus, sem felszabadító nem volt, éppen ezért az igazságos háború fogalmát erre és a többi hasonló felkelésre nem lehet alkalmazni.”

A jelen ismertetésnek — a szűk kerete miatt — nem feladata e kérdésben állást foglalni. Mindenesetre úgy véljük, hogy ez a kérdéskomplexum feltétlenül további vita tárgya kell hogy legyen.

Borus József befejezésül olyan témák feldolgozására hívta fel a figyelmet, amelyek több korszakon áthúzódnának. Például a haditechnika, az utánpótlás, a hadkiegészítés, a szállítás stb.

Ölvedi Ignác hozzászólásában a fő hangsúlyt annak a tételnek az erősítése foglalta el, hogy a hadtörténeszeknek a legújabb kor kérdéseire, közöttük is a második világháború kérdéseire kell a figyelmet fordítani. Ezen kívül ő is néhány olyan általános témának a feldolgozását sürgette, amelyek mindenek előtt a második világháború történeti példákra alapozva nyújtanának segítséget a hadtudomány fejlődéséhez. Szerinte ezek a következő témák lehetnének: a hadműveleti mélységben lefolyt harcselekmények; a támadásból a védelembe való átmenet problematikája; a vízi akadályok leküzdésének kérdései; a technika kihasználásának időszerű problémája. Hangsúlyozta, hogy ő sem tagadja a régebbi korok kutatásának szükségességét, mégis az a véleménye, hogy „... ahogy távolodunk a múlttól, minél messzebb kerülünk a múlt harcászati, hadműveleti problémáitól, annál kevésbé jelentősek azok a ma problémáinak megoldásához.”

Porga Lajos a Zrínyi Katonai Kiadó igényeiről és elgondolásairól tájékoztatta a tudományos tanácsot. Az életből merített tapasztalatokkal igyekezett alátámasztani, hogy az olvasók nagy részét elsősorban a közelebbi időszakból vett hadtörténeti feldolgozások érdeklik. Kérte a hadtörténeteseket, hogy ezekre az időszakokra fordítsanak, eddiginél nagyobb figyelmet.

*

Horváth Miklós a hozzászólásokra válaszolva mindenekelőtt a tanulmány szerkezeti és tartalmi felépítéséhez fűzött megjegyzésekre reagált. „Többen említették — mondotta —, hogy a tervtanulmány felvett olyan problémákat, amelyeket csupán részletkérdésnek kell tekinteni. Mások viszont kifogásolták, hogy miért foglaltam állást olyan kérdésekben, amelyek még közletről sincsenek eldöntve. Ismételni szeretném, hogy a munka megírása előtt azt a feladatot kaptam, hogy a tervezés érdekében — a marxista hadtörténetírás áttekintése mellett — foglalkozzam általában a magyar hadtörténetírás eddig elért eredményeivel és fejlődésével, ennek során azokkal a problémákkal is, amelyekről bár már sokat írtak és beszéltek, mégis kiegészítésre szorulnak. E feladat megoldása folyamán elkerülhetet-

len volt, hogy az ember saját véleményét, személyes kutatásának eredményeit, mintegy gondolatébresztőként fel ne vesse.”

Ilyen vitakérdéseknek nevezte meg a gazdaság és a haditechnika kölcsönhatásának kérdését, a gyalogság értékelését a középkorban, valamint az abszolutizmus gazdasági alapját és a haditechnika problémáját.

Vitába szállt Benczédi Lászlónak ama fejtegetésével, hogy a hadtörténelm-kutatásban is érvényesüljön a békés egymás mellett élés elve. Kifejtette, hogy „a hadtörténészeknek van bizonyos fokú hivatásszerű kötelességük, az hogy az ország népének figyelmét a honvédelemre, a háború problematikájára irányítsa. Nem tartanám helyesnek — mondotta —, hogy erről a kötelességről a békés egymás mellett élés elvének központba állításával elterelnék a figyelmet.”

Horváth Miklós nem osztotta nézetét azokkal a hozzászólókkal sem, akik a legközelebbi kor, illetve a második világháború problémáinak feldolgozására kívánják döntően a figyelmet fordítani. Sikraszállt amellett, hogy a legújabb kor elsődleges kutatásának elismerése mellett, a lehetőségek keretein belül foglalkozni kell a régebbi korok feltárásával is! Végezetül válaszolt a tárgyi tévedésekkel kapcsolatos kérdésekre.

Otta István, az intézmény parancsnoka zárszavában szintén kitért néhány elvi és gyakorlati kérdésre. Az elvi kérdések közül kettőt vizsgált meg részletesebben. Az egyik ilyen kérdés Benczédi Lászlónak a békés egymás mellett élés és hadtörténelm-kutatás problémája volt. „Előre szeretném bocsátani — mondotta Otta István —, hogy pártunk és kormányunk, a szocialista tábor békés egymás mellett élésre törekvő politikájával intézményünk valamennyi munkatársa egyetért. Az a meggyőződésünk, hogy az intézmény a maga munkájával szolgálja is ezt a politikát. A békés egymás mellett élés azonban nem csak egyoldalú kívánság. Ennek feltételei vannak. Ezek egyike, hogy a szocialista országoknak legyenek fegyveres erői, hogy ezek az országok fegyvereket gyártsanak. A fegyvereket mi a békés egymás mellett élést biztosító eszközöknek tekintjük. Ám a fegyverek önmagukban még nem garantálják a békés egymás mellett élést. Kézelésükhöz hozzáértő férfiak kellene, akik adott esetben bátran, önfeláldozóan használják. A lakosság eltökéltsége a szabadság megvédésére tehát nem kevésbé jelentős mint maguk a fegyverek. Ha mi a honvédelem, a hazaszeretet és a hazáért való önfeláldozás szellemét elültetjük az ország lakosságában, akkor ezzel a békés egymás mellett élés ügyét szolgáljuk. Úgy gondolom, nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy intézményünk megjelentetett munkáinak minden sora a békés egymás mellett élést szolgálja akkor is, ha hősiességre, önfeláldozásra, a katonai kötelezettségek teljesítésére nevel.”

A másik elvi kérdést Borus József hozzászólása kapcsán elemezte. Borus József hozzászólásának ez a része „... olyan alapvető ideológiai kérdést érintett, ami intézményünk munkásságának középpontjában áll. Ez az ideológiai kérdés: Lenin tanítása a háborúról.”

Otta István fejtegetéséből kitűnt, hogy szerinte Leninnek ez a tanítása az imperializmus előtti korok háborúinak elemzése során nemcsak alkalmazható, hanem e tanítás alkalmazása nélkül nem is lehet meghatározni a háborúk jellegét.

*

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos tanácsának ülése tehát összességében pozitívnak értékelhető. A vita során felmerült gondolatok közül jónéhányat már az intézmény munkatervének összeállítása során is

figyelembe vettünk, míg más gondolatok további elemzést, vitát igényelnek még. Minden reményünk megvan arra, hogy a vita a hadtörténelemkutatás és publikálás irányában megmutatkozott érdeklődés a társadalomtudomány ágának munkásai részéről a továbbiakban sem csökken — ami végeredményben a hadtudomány és a történelemtudomány fejlődését egyaránt elősegíti.